

PAPER DETAILS

TITLE: Harîmî'nin Kaside Seklinde Bir Nasihatnamesi: Kasîde-i Levâiyih-i Nesâiyih

AUTHORS: Adem CEYHAN, Hasan YILMAZ

PAGES: 1-23

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1946682>

HARİMÎ'NİN KASİDE ŞEKLİNDE BİR NASİHATNAMESİ: KASİDE-İ LEVÂYİH-İ NESÂYİH

Harîmî's Advice in The Shape of Ode: Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih

Prof. Dr. Adem CEYHAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, Sivas, Türkiye, ceyhanadem@hotmail.com

Öğr. Gör. Hasan YILMAZ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Türk Dili Bölümü., Manisa, Türkiye, hyilmaz45@hotmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
29.08.2021

Kabul/Accepted:
24.09.2021

Sayfa/ Page:
1-23

Öz

Klasik Türk Edebiyatı tarihinde “Harîmî” mahlasını aldığı şuara tezkirelerinden öğrenilen beş şair vardır. Ancak nazireler mecmuası, silsile-name gibi edebî ve biyografik kaynaklardan bu mahlası kullandığı anlaşılan başka şairlerin bulunduğu bilinmektedir. 16. asrın âlim ve mutasavvıf şairlerinden Bosnalı Ali bin Mustafa (ö. 1598) da anılan mahlası seçmiş edebî şahsiyetlerden biridir. “Türbe Şeyhi” olarak tanınan Ali bin Mustafa’nın hayatı ve eserleri hakkında şuara tezkirelerinde bilgi bulunmamakta; Nev’î-zâde Atâyî’nin Şekâyık Zeyli, Kâtib Çelebi’nin Fezleke’si gibi bazı biyografi ve tarih kitaplarında mâlûmat yer almaktadır. Son 35-40 yılda yapılan ilmi çalışmalar, Bosnalı Ali bin Mustafa’nın Arapça telifleri yanında kırk hadis tercüme, nasihatname, mevlid, silsile-name vb. türde büyüklü-küçüklü birtakım Türkçe eserlerinin olduğunu göstermektedir. Bu makalede Harîmî’nin bazı eserlerini ihtiva eden Arap harfli yazma bir mecmuada mevcut Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih adlı kitapçığı ele alınıp tanıtılmış; Latin harflerine ve günümüz Türkçesiyle nesre çevrilmiştir. Şairin eserinin adındaki “levâyih” (lâyihalar) kelimesi ve birkaç beytinde muhatabına “şehâ” diye hitap edişi, dinî- tasavvufî öğütlerini bir sultan için yazmış olduğu ihtimalini akla getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Harîmî, Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih, Nasihatname.

10.32579/mecmua.988292

Abstract

In the history of Classical Turkish Literature, there are five poets who learned from their biographies that he took the pseudonym “Harîmî”. However, it is known that there are other poets who are understood to use this pseudonym from literary and biographical sources such as nazîre magazine and silsile-name. One of the 16th century scholars, mystics and poets, Bosnian Ali bin Mustafa (d. 1598) is one of the literary figures who chose the aforementioned pseudonym. There is no information about the life and works of Ali bin Mustafa, who is known as the “Tomb Sheikh”, in his collections; Information is included in some biography and history books such as Nev’î-zâde Atâyî’s Şekâyık Zeyli and Kâtib Çelebi’s Fezleke. Scientific studies in recent years, Bosnian Ali bin Mustafa’s Arabic copyrights, translations of forty hadith, advice, mawlid, silsile-name etc. It shows that there are some Turkish works of various types, large and small. In this article, the booklet named Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih, which is available in an Arabic script containing some of Harîmî’s works, is discussed and introduced; It has been translated into Latin letters and prose in today’s Turkish. The word “levâyih” (lâyihalar) in the name of the poet’s work and the fact that he addresses his interlocutor as “şehâ” in a few couplets of his ode makes us think that he wrote his religious-mystical advice for a sultan.

Keywords: Harîmî, Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih, Advice.

Atıf/Citation: CEYHAN, A., YILMAZ H. (2021). Harîmî’nin Kasîde Şeklinde Bir Nasihatnamesi: Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih. MECMUA - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi ISSN: 2587-1811 Yıl: 6, Sayı: 12, Sayfa: 1-23.

Sorumlu Yazar/Corresponding Author: Prof. Dr. Adem Ceyhan- Öğr. Gör. Hasan YILMAZ

Yazar Katkı Oranı Beyanı/Author Contribution Rate: Prof. Dr. Adem Ceyhan’ın çalışmaya katkısı dörtte üç, Öğr. Gör. Hasan Yılmaz’ın katkısı ise dörtte bir oranındadır.

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığı dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

13. asırdan itibaren Anadolu'da gelişen Türk edebiyatında şairler gazel, kaside, rubai gibi çeşitli şekillerdeki şiirlerinde hayat, insan, tabiat, cemiyet, devlet idaresi, din, aşk, ahlâk, tarih, ölüm gibi konulara dair duygu ve düşüncelerini dile getirmiş; mesela ömür boyunca geçirdikleri safhaları, iç âlemleri ve fiziki yapılarındaki değişimleri, tabiattaki hâlden hâle geçişleri, dünya nimetlerine duydukları sevgiyi, ölüm karşısında hissettikleri acı ve korkuyu, güçleri yettiği kadar anlatmaya çalışmışlardır. Bu şiirlerin bir hayat anlayışı ve yaşama tarzının ifadesi olduğunu, okuyuculara doğrudan yahut dolaylı yoldan bir görüş veya tecrübeyi aktardığını ileri sürmek mümkündür. Şairler, tamamen öğüt verme niyetiyle meydana getirmedikleri, söz gelimi bir devlet adamını övmek veya gençlik çağının geçip yaşlılık zamanının gelişinden duydukları hüznü anlatmak için yazdıkları manzumelerinde de muhataplarına insan tabiatı, ömür, sevgi, dünya hayatı, memleket idaresi vb. konularda tavsiyelerde bulunma ve doğru bildiklerini telkin etme lüzumunu duyarlar. Örnek vermek gerekirse, son yıllarda Medine Ârif Hikmet Bey Kütüphanesinde mevcut bir el yazması mecmuadaki şiirlerinden 13. asır değil, 14. asır şairlerinden olduğu anlaşılan Hoca Dehhânî (Ersoy ve Ay 2015: 1-26), bir kasidesinde, kendi meşrebine göre şöyle tavsiyelerde bulunur:

“Bu dürlü gülleri istersen beğâ bağında var iste

Dirîğâ kim vefâ itmez bize bu ‘âlem-i fânî

Bu gül devrinde ömrünü geçürme zâyî‘ iy gâfil

Ki gül devri bigi tîzcek geçer bu ömr devrânî” (Ersoy v. dğr. 2017: 68).

[Bu çeşit gülleri ararsan, hadi, durma ebediyet bağında ara! Ne yazık ki bu fânî dünya bize vefa etmez. Ey gafil, bu gül mevsiminde ömrünü boşa geçirme! Çünkü bu ömür, gül mevsimi gibi çabucak geçer...]

Manzumesinin nesib bölümünde rintçe bir hayat anlayışına sahip olduğu görülen, böyle sınırlı sayıdaki şiirlerinden dolayı Köprülüzâde Mehmed Fuad (Köprülü, 1890-1966) ve Nihad Sami Banarlı (1907-1974) gibi edebiyat tarihçileri tarafından “lâdinî” yahut “dindışı” edebiyatın 13. asrın ikinci yarısında Anadolu'daki mümessili diye takdim edilen Dehhânî (Köprülüzâde Mehmed Fuad 1926: 4-5, Banarlı 1983: 344), sonunda hükümdara din, adalet, yiğitlik ve iyiliği kuvvetlice koruyup gözetmesini şu şekilde telkin eder:

“Dileğim bu-durur senden bu dördi saklağıl muhkem

Hemîşe dîn-ile ‘adli şecâ‘atle hoş ihsânî” (Ersoy v. dğr. 2017: 69).

[Senden dileğim şudur: Şu dört şeyi, din ile adalet, yiğitlikle iyiliği daima sağlamca koru, muhafaza et!..]

Muhibbî mahlasıyla yazdığı şiirleri hacimli bir divan teşkil eden Kanuni Sultan Süleyman (900-974/1494-1566), “gibi” redifli hikemî bir gazelinde okuyucuya şu öğüdü verir:

“Ko bu ‘iş ü ‘işreti çün kim fenâdur ‘âkıbet

Yâr-ı bâkî ister iseñ olmaya tâ‘at gibi” (Yavuz v. dğr. 2016: 1676).

[Bu yiyip içip eğlenmeyi bırak! Çünkü onun sonu yokluktur, kötüdür. Eğer kalıcı dost istersen, ibadet gibisi bulunmaz...]

Ebussuûd Efendi'nin (896-982/1490-1574) anılan gazele aruz kalıbı, kafiye ve redif yönünden benzer biçimde, fakat kaside şeklinde yazdığı bir şiir vardır. (Bülbül 2016: 1-12). Millî tarihimizde

şairliğinden ziyade tefsir, fıkıh, hadis gibi İslami ilimlere vâkıf bir âlim ve şeyhülislâm olarak tanınan Ebussuûd Efendi, baştan sona kadar yaşlılığın gelip vücudunda ve hayatında sebep olduğu değişiklikleri tasvir eden bu şiirinin sonlarında şu tavsiyelerde bulunur:

“ ‘Âleme bî-hûde bakma eyle im‘ân-ı nazar
Şun‘-ı üstâd-ı ezelde nâzır-ı ‘ibret gibi (...)

Meskenet tâcını iksîr-i sa‘âdet bil şaķın

Eyleme câh ü celâle meyl ü yâ rağbet gibi” (Âşık Çelebi, vr. 68a-b).

[Âleme boşuna bakma; Ezel Üstadının işine, eserine ibretle bakan gibi dikkatle düşünerek bak! Tevazu tacını saadet iksiri bil; sakın makam ve büyüklüğe meyl veya rağbet etme!...]

Yine 16. asrın ikinci yarısının meşhur divan şairlerinden Nev‘î Yahyâ Efendi’nin (940-1007/ 1533-1599), yüz beyitli olduğundan “gül-i sad-berg” (Yüz yapraklı gül) diye vasıflandırdığı bir kasidesi vardır. Şair, altmış yaşında, demek oluyor ki H. 1000/ M. 1591-92 yılında, Sultan III. Murad’ı övmek için yazdığı bu kasidenin en hacimli bölümünü teşkil eden nesib kısmında, adı geçen hükümdara dinî, tasavvufî öğütler vermektedir. (Tulum v. dğr. 1977: 33-41).

Türlü şekillerdeki manzumelerde ara-sıra rastlanan böyle nasihatlar yanında, hedef alınan kişi veya kitleye hitaben baştan sona kadar dinî, ahlâki, sosyal vb. konularda yol gösterme, öğüt verme gayesiyle yazılmış şiirler, eserler de vardır. Yunus Emre’nin *Risâletü’n-nushiyye* adını taşıyan, mesnevi şeklindeki kitapçığı, nasihatname türündeki metinlerin eski bir örneğidir. Yine hangi asır edebî şahsiyetleri arasında yer aldığı henüz kesinlikle bilinmeyen, fakat 14 veya 15. asır şairlerinden olduğu tahmin edilen Ahmed Fakîh’in kaside biçimindeki *Çarhnâme*’si, manzum nasihatnamelerin tanınmış başka bir numunesidir. Halîlî mahlasını kullanan bir şair de dinî, ahlaki konular hakkındaki öğütlerini kaside şeklinde dile getirmiştir. (Akçay 2014: 1-14). Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkirelerinde Seydigazi tekkesi dervişlerinden olduğu bildirilen Germiyanlı Yetîmî’nin de “*İbret-nâme*” adını verdiği, 99 beyitli, kaside şeklinde bir nasihatnamesi vardır. Şair, aruzun “mefâîlün mefâîlün feulün” kalıbıyla yazdığı bu manzumede, kendi ölümünü tasavvur ve tasvir ederek okuyucuya insanları ve cinleri Yaratan’ın rızasını talep etme, Hz. Peygamber’in sünnetini gözetme, geçici dünyaya aldanmama gibi telkinlerde bulunur. (Kaplan v. dğr. 2009: 672-689). 17. asrın ikinci ve 18. asrın ilk yarısı şairlerinden Safî Mustafa Efendi’nin H. 1120/ M. 1708-1709 yılında yazdığı *Gülşen-i Pend* de kaside şeklinde, hacimli bir nasihatnamedir. (Çalka 2007). Biz bu makalede, 16. asır Osmanlı şairlerinden Harîmî’nin yine kaside biçiminde yazdığı; okuyucuya dinî, ahlâki, tasavvufî konularda İslam esaslarına uygun öğütler verdiği bir şiirini tanıtacak; sonra onun Latin harflerine ve çağımız Türkçesine çevirdiğimiz metnini arz edeceğiz.

Harîmî’nin Kaside Şeklindeki Nasihatnamesi

Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih, Saraybosna Üniversitesi Doğu Enstitüsü Kütüphanesinde R- 83 numaralı yazma mecmuanın 67b-69b yaprakları arasında yer almaktadır. Her sayfada yirmi altı satırın olduğu ve beyitlere onar onar sıra numarası verildiği görülmektedir. Sayfanın sağ sütunundaki *Kasîde-i Levâyih* ismiyle sol sütunundaki *Nesâyih* başlığı, kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bundan dolayı manzume adının “Layihaların Kasidesi- Nasihatlar” manasına gelecek biçimde (*Kasîde-i Levâyih-Nesâyih* şeklinde) okunması da mümkün görünmektedir. Bilindiği gibi “levâyih”, lâyiha kelimesinin çokluk biçimi olup bir konu hakkında uzun uzun açıklamaları içine alan ve resmî makamlardan birine teslim edilen kâğıtlar demektir. Bu başlık, kasidenin ileri gelen bir devlet adamına, büyük bir ihtimalle sultana takdim edilmek üzere yazıldığını düşündürmekte; şairin birkaç beytinde (31, 38, 95, 98. beyitler) muhatabına “şehâ” (ey şah, sultanım!) deyişi de şiirini devrin

hükümdarına dinî, tasavvufî konularda öğütler vermek gayesiyle kaleme almış olduğu şeklindeki tahminimizi teyid edici görünmektedir. Ancak Harîmî'nin, herkesin bu büyük âlemde kendi hususi dünyasının sultanı sayılabileceğini düşünerek (41. beyit) veya muhatabına -günümüzdeki “efendim” kelimesine benzer biçimde- saygı gösterme, değer verme niyetiyle böyle hitap etmesinin mümkün olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Manzume, aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbıyla yazılmıştır.

Kasidenin -günümüz Türkçesiyle şu şekilde nesre çevrilebilecek- ilk birkaç beyti, muhtevası hakkında okuyucuya bir fikir vermekte; dünya hayatı, insanların tabiatı ve varlık âlemine dair İslam kaynaklarına dayanan ve nice tecrübeler sonucunda edinilmiş bazı bilgece fikirlerin dile getirileceği bir metin karşısında olduğunu düşündürmektedir: “Bu dünya bir tarla, ahiret ise harman gibidir. İnsanların hâlini sorarsan, onlar(ın değeri) gümüş ve altın madeni gibi(çeşitli)dir. Dünya yer veya makamının yaşayışı, inanan kişiye belâ kuyusudur. Ya gece uykusunun hayali (rüya) ya da iki kapılı bir ev gibidir. Feleğin çadırını, hakikatte bir hayal perdesi (Karagöz oyunu) çadırı zannet! Su üzerindeki resim veya yazı gibi, bir yüz (boy) aynası gibi...”

Böylece dünyada işlenen fiillerin karşılığının ahirette görüleceği, insanların değer ve derecelerinin altın ve gümüş madenleri gibi farklı olduğu belirtilmiş; bu âlemin bir imtihan, yani zahmet ve meşakkat yeri olduğu konusundaki ayet ve hadislerle işaret edilerek dünyevî makamların dirliğinin Allah’a ve ahirete inanan kimse için bir bela kuyusu olduğu hatırlatılmıştır. İnsan hayatı, hızla geçişi yönünden rüyaya, dünya da iki kapılı bir eve benzetilmiştir. Yine hayat sahiplerinin, sahneye teşbih edilebilecek bu varlık âleminde hayal perdesinde kısa bir müddet görünüp kaybolan suretleri yahut süreksiz oluşları yönünden suya yazılan yazı ve çizilen resmi, yüz (boy) aynasına yansıyan çehreyi andırdığı ifade edilmiştir.

Şair, kasidesinin bundan sonraki beyitlerinde teklik ikinci şahsa (sen) hitap ederek İslam esaslarına uygun öğütler vermekte; Hz. Peygamber’in dört yakın dostu ve vefatından sonra halifesi olan Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali’nin fazilet ve meziyetlerine temas etmekte; her belaya karşı Ehl-i Beyt gibi sabırlı olmayı, Hz. Muhammed Mustafa’nın yıldızlar misali doğru yolu gösteren sahabelerine uymayı telkin etmektedir. Bu bilgece şiirde dile getirilen fikir, öğüt ve tavsiyelerin Arap, Fars ve Türk edebiyatında daha önceki ve sonraki zamanlarda birçok âlim, mutasavvıf, şair ve yazar tarafından farklı şekil ve üslûplarla ifade edildiğini söylemek mümkündür. Manzumeye metinlerarası münasebetler yönünden bakıldığında, Harîmî’nin görüş, tecrübe ve düşüncelerini anlatırken çeşitli dinî, tasavvufî, edebî eserlerden faydalandığı anlaşılmaktadır. Zira onun tavsiyelerinin başlıca kaynakları, Kur’an ayetleri, Hz. Peygamber’in hadisleri, İslam tarihinin Dört Halife ve diğer sahabeler, tâbiîn gibi ileri gelen şahsiyetlerinin meziyetleri, Gazâlî, Muhyiddîn İbnü’l-Arabî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî misali âlimlerin eserleridir. Harîmî’nin söz konusu şiirindeki bazı beyitler, Germiyanlı Şeyhî, Vardar Yeniceî Usûlî, Akşehirli Gubârî gibi şairlerin birtakım beyit veya mısralarıyla da benzerlik göstermektedir. Mesela sanatkâr, *Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih*’in 77. beytinde “Ey gönül, (kâinata) birlik gözüyle bak; âlem aynasının şeklini şaşı ve tek gözlü olan gibi iki görme!” diyor:

“Dîde-i vahdetle bak mir’ât-ı âlem sûretin

İki görme biri ey dil ahvel ü a’ver gibi”

Bilindiği gibi, Mevlânâ’nın *Mesnevî*’sinde de biri iki gören bir şaşı hikâyesi anlatılır. (Mevlâna 1995: I/ 26). Kasidesinin 17. beytinde “Ayrılıkla kavuşmanın açıklamasını neyin üflemesinden işit! Aşk besleyen Mevlânâ gibi kendinden geçişlerle raksa gel!” manasında söz söyleyen şairin *Mesnevî*’yi okuduğu anlaşılmaktadır.

Kasidenin 4. beytiyle 15. asır mutasavvıf şairlerinden Germiyanlı Şeyhî’nin şu beyti manaca birbirine

yakındır:

“Feyz-i Sübhân ile bulsun perveriş Cibrîl-i dil

Düşme bu dâm-ı kesîfe pîl-i ten-perver gibi” (Harîmî)

[Gönül Cebrail’i, Allah’ın bol bol ihsanı ile beslensin. Bedenini beslemeye düşkün fil gibi bu yoğun tuzığa düşme!..]

Şeyhî, *Husrev ü Şîrîn* isimli mesnevisinde şöyle diyor:

“Eger ten besler isen fil olasin

Gıdây-ı cân yisen Cibrîl olasin” (Timurtaş 1980: 148).

[Eğer bedeni beslersen fil olursun; can gıdası yersen Cebrail olursun...]

Harîmî, incelediğimiz kasidesinin 21. beytinde muhatabına şu tavsiyede bulunuyor: “Çalış; heva-heves putları senin kalbini manastıra çevirmesin! Onu, pek temiz Kâbe gibi sırların kıblesi (yöneldiği yer) hâline getir.”

“Kalbünü deyr itmesün sa’y eyle esnâm-ı hevâ

Kıble-i esrâr eyle Ka’be-i ather gibi”

15. asrın ikinci ve 16. asrın ilk yarısının mutasavvıf şairlerinden Vardar Yenice Usûlî (ö. 945/ 1538), bir gazelinin matla beytinde okuyucuya benzer tavsiyede bulunmuştur:

“Tasvîr-i gayre kılma mahal kalb-i akdesi

Esnâma mesken eyleme beytü’l-mukaddesi” (İsen 2020: 297).

[Pek temiz kalbi (Allah’tan) başkasına ait resimlerin yeri yapma! O mukaddes evi puthaneye çevirme!..]

Harîmî’nin yine söz konusu kasidesindeki 97. beyitle (“Sidre vü levh u kalem arş-ı muallâ sende var/ Sen seni sanma dilâ bu âlem-i asgar gibi”) 16. asır şairlerinden Akşehirli Abdurrahman Gubârî’nin meşhur terci’-i bendindeki şu beytin benzerliği açıktır:

“Gâfil olma gözün aç âlem-i kübrâsın sen

Sidre vü levh ü kalem arş-ı mu’allâsın sen” (Ünlü 2011: 248).

[Gafil olma, gözünü aç! Sen pek büyük bir âlemsin... Sen sidre, levh, kalem ve yüksek arşın...]

Taşıdığı görüş ve öğütleri bütüncül bir bakışla tarif etmeye çalıştığımız kasidenin günümüz Türkçesiyle nesre çevirisi okunduğunda ihtiva ettiği dinî, tasavvufî tavsiyelere dair daha fazla fikir edinilecektir. Bundan dolayı onun muhtevası üzerinde çokça durmayıp sahibi Harîmî’nin hüviyeti hakkında öz olarak bilgi verme yönüne gideceğiz.

Kasideyi Yazan Şair Hangi Harîmî’dir?

Şair, kasidesinin yüzüncü ve sonuncu beytinde mahlasını “Harîmî” diye bildirmekte; ancak onun bu manzumesinde kimliği ve yaşadığı asır hakkında her hangi bir delil veya işaret bulunmamaktadır. Adı anılan şaire dair bundan önceki birkaç yayınlımızda, söz konusu ettiğimiz eserlerin sahibi Harîmî’nin Bosnalı Ali b. Mustafa olduğu hükmüne varmış ve bu fikrimizin delillerinden bahsetmiştik. (Ceyhan 2003: 46-48; Ceyhan v.dğr. 2021: 225-228). Arz edeceğimiz sebeplerden dolayı biz bu manzumenin de “Türbe Şeyhi” diye tanınan Derviş Ali bin Hacı Mustafa el-Bosnevî’ye ait olduğu kanaatini taşımaktayız:

(1) Harîmî’nin *Kasîde-i Levâiyih-i Nesâyih*

başlıklı şiiri, Saraybosna Üniversitesi

Doğu Enstitüsü Kütüphanesinde R- 83 numarayla kayıtlı, diğer bazı eserlerini de ihtiva eden Arap harfli el yazması bir mecmuada bulunmaktadır.¹

(2) Harîmî'nin anılan mecmuada ilk eser olarak yer alan ve “*Kitâb-ı Meşâhid-i Mevlid-i Ahmedî Salla'llâhu Aleyhi ve Sellem*” başlığını taşıyan mevlidinin sonunda (vr. 20b) şu “temmet” (tamam oldu, bitti) kaydı bulunmaktadır:

الحمد لله أولاً و آخراً و الصلوة على خير الورى باطناً و ظاهراً
تمّ المولود الشريف و المشهد المنيف فى المشهد
سلطان سليمان بقرب قلعة سكتوار رحمه الله بعين
عنايته الى يوم القرار بحرمة سيد المختار
و آله الاخيار و اصحابه الابرار

Görüldüğü gibi bu Arapça ibarede mevlid-i şerifin merhum Sultan Süleyman'ın Sigetvar Kalesi yakınındaki meşhedinde (şehit olduğu veya şehidin gömülü bulunduğu yerde) tamamlandığı belirtilmektedir. Bu kayıt da söz konusu eserin sahibi Harîmî'nin, Kanuni için Sigetvar yakınında inşa edilen türbe ve tekkede şeyh olduğundan “Türbe Şeyhi” diye tanınan Bosnalı Ali Dede olduğunu göstermektedir.

(3) 17. asır mutasavvıf yazarlarından Münîrî-i Belgrâdî, *Silsiletü'l-mukarrebîn ve menâkıbü'l-müttakîn* adlı mensur Türkçe eserinde Şeyh Aliyy-i Sigetvârî'nin Kâbe'ye birçok sene “mücâvir” (komşu) olduğunu, galiba bu yakınlık sebebiyle “Harîmî” mahlasını aldığını, Şeyh-i Ekber ve İmâm-ı Süyûtî'nin kitaplarından çok faydalandığını anlatır: “...Kâbe'ye nice yıllar mucâvir olup ve Şeyh-i Ekber ve İmâm-ı Suyûtî hazretlerinin musannefâtından çok istifâdeler idüp ve gâlibâ bu takrîble Harîmî tahallus idüp ‘âşikâne eş'âr söyleyüp nicesinde Harem-i muhteremi medh idüp ba'dehu Rûm'a geldikde merhûm Muhammed Paşa Sigetvar'da meşhed-i Süleymânî'ye şeyh ta'yîn idüp serhadlerde çok ifâdesi zuhûr eyledi....” (Münîrî-i Belgrâdî, 103b-104a).

Burada hayatından bahsedilen Şeyh Aliyy-i Sigetvârî, Kanuni Sultan Süleyman'ın vefat ettiği ve türbesinin bulunduğu Sigetvar'da şeyhlik vazifesini ifa eden Ali b. Mustafa el-Bosnevî'dir.

(4) İbn Sînâ'nın (ö 428/ 1037) Arapça el-Kasîdetü'r-Rûhâniyye'sinin manzum bir tercümesinin başında, anılan manzumenin hikmet sahipleri yanında kasidelerin sultanı sayıldığı ve bu çevirinin evvelce Sigetvar Türbesi şeyhi olan Şeyh Ali tarafından yapıldığı Fars diliyle şöyle belirtilmiştir:

قصيدة روحیه که در نزد حکما سلطان قصاد کویند که ابن سینا در وصف ناطقه ترتیب کرده است
و این ترجمه شیخ علیست که سابقاً شیخ تربۀ سکتوار بوده است قدس سرہ العزیز

Mütercim, bu tercümenin manzum mukaddimesinin sonunda mahlasını Harîmî olarak bildirmiştir:

“Bir muammâ-yı hakîkîdür şehâ irfân-ı nefis

Anı hatm eyler Harîmî bir hakîm-i râzdâr” (Nuruosmaniye Yazma Eser Ktp. 4024, vr. 40b).

Bu kayıt da Sigetvar'da (Kanuni Sultan Süleyman'a ait) türbenin şeyhi Ali Efendi'nin “Harîmî” mahlasını kullandığını göstermektedir.

(5) Halvetî tarikatına mensup bir derviş ve şeyh olan Bosnalı Ali bin Mustafa'nın *Kasîde-i Levâiyih-i Nesâiyih*'inde de yer yer tasavvufî fikir, tecrübe ve tavsiyeler yer almaktadır.

¹ Bu mecmuanın bir suretini temin konusunda yardımını gördüğümüz Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi müdürü Musa Öncel'e teşekkür ederiz.

Bu gibi deliller ve ipuçları, söz konusu kasidenin 16. asırda yaşamış âlim, mutasavvıf ve şairlerden Bosnalı Ali bin Mustafa'ya ait olduğu fikrini vermektedir.

“Türbe Şeyhi” Bosnalı Ali bin Mustafa kimdir?

Bosnalı Ali bin Mustafa'nın hayatı ve eserleri hakkında şua tezkirelerinde bilgi bulunmamakta; Nev'î-zâde Atâyî'nin (991-1045/ 1583-1635) *Şekâyık Zeyli*, Peçevî İbrâhîm'in (982- 1059?/ 1574-1649?) *Târîhi*, Kâtib Çelebi'nin (1017- 1067/1609-1657) *Fezleke*'si gibi bazı biyografi ve tarih kitaplarında mâlûmat yer almaktadır. İsmet Kasumoviç'in (1948-1995) basılmış doktora (Kasumoviç 1994) ve Nihal Çağman Türkmen'in yüksek lisans tezinde (Çağman Türkmen 2019: 10-33) şairin hayatı ve eserlerine dair hayli tafsilatlı bilgi verildiğinden biz o mevzu üzerinde fazla durmayacak; anılan edebî şahsiyetin kısaca hayat hikâyesini yazdıktan sonra eserlerinden umumi olarak bahsedeceğiz.

16. asrın ilk yarısında Bosna'nın Mostar şehrinde dünyaya geldiği bilinen, fakat doğum yılı belli olmayan Ali, Mustafa adlı bir kişinin oğludur. Gençliğinde ilim tahsil etmek için İstanbul'a gelmiş; devrin bazı âlimlerinin derslerine devam etmiştir. Bu zahîrî bilgilere dair öğrenimden sonra tasavvufî bir yola girme ihtiyacı duyan Ali, Halvetî şeyhi Nûreddinzâde Muslihuddîn'in (908-981/1503-1574) hizmetinde bulunarak bazı irfani bilgiler elde etmiş; birkaç kere hac farızasını ve Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret vazifesini yerine getirmiştir. H. 974 (M. 1566) yılında Sigetvar Seferinde vefat eden Kanuni Sultan Süleyman için yapılan türbe ve tekkede şeyh olduğundan “Türbe Şeyhi” namıyla tanınmıştır. Burada uzunca bir zaman irşad seccadesinde bulunan Ali Efendi, irfani bilgileri tahsile istekli ve kabiliyetli kişilere rehberlik etmiştir. H. 1001 (M. 1592) senesinde Sultan III. Murad tarafından Makâm-ı İbrâhîm'i tamir etmek üzere Mekke'ye gönderilmiştir. Varad Seferinde Satırcı Mehmed Paşa'nın davetiyle cihad farızasını eda eden, vaaz ve nasihatla gazileri gayrete getiren Ali Dede, 1007 yılı Rebiülevvel ayı başlarında (2-11 Ekim 1598) vefat etmiştir.

7

Bosnalı Ali Dede'nin evâ'il (tarihte ilkler), tasavvuf, kelâm meseleleri, Osmanlı hanedanı ve devletinin faziletleri, Kâbe ve Mekke tarihi gibi konularda yazdığı, bir kısmı basılmış, bir kısmının ise yazma nüshaları henüz ele geçmeyen on bir Arapça eseri vardır. Onun mevlid, kırk hadis, hikmet sözleri ve *Kasîde-i Rûhânîyye* tercümesi, Kur'an bilgileri, nasihatname, mersiye, silsile-name türünden büyüklü-küçüklü ve çoğu manzum on beş kadar Türkçe eseri mevcuttur. Atâyî'nin *Şekâyık Zeyli*'nde bunlardan Arapça olan ikisinin adı anılmış; Ali Dede'nin kitapçıkları, tâlikât(açıklayıcı notlar)ı ve kabule değer sözlerinin bulunduğu, hepsinin makbul, itibarlı ve görüş sahiplerinin iltifatına lâyık olduğu belirtilmiştir. (Nev'îzâde Atâyî, 2017: 1244). Kâtib Çelebi de yazarın meşhur ve herkesçe beğenilen iki eserini andıktan sonra birçok kitapçığını gördüğünü “Ve nice resâ'ili manzûr-ı fakîr olmuştur” diye bildirmiştir. (Kâtib Çelebi, 1286/1869: 122).

Metin Neşrinde Tutulan Yol

Harîmî'nin Türkçe manzum kitapçıklarından olan *Kasîde-i Levâiyih-i Nesâyih*, bilinen tek yazma nüshasına dayalı olarak Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevrilirken her beyte sıra numarası verilmiş; müstensihden ileri gelen yanlışlar düzeltilmiş; tarafımızdan yapılan ilaveler köşeli parantez içinde gösterilmiştir. “Ma'nide, sâki, ikliminde” örneklerinde olduğu gibi zihaf bulunan heceler, bu durumu belirtmek üzere kısa yazılmıştır. Manzumede ayet ve hadislere atıflar, adı geçen eser, tarihî yahut efsanevi şahsiyetlere dair açıklamalar nesre çeviri kısmında yapılmıştır.

[vr. 67b] *Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih*

[Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün]

[1] Bu cihân mezra‘ gibidür âhîret beyder gibi
Hâlini nâsîñ şorarsañ kân-ı sîm ü zer gibi

[2] ‘Ayş-ı câh-ı ‘âlemüñ çâh-ı belâdur mü’mine
Ya hayâl-i ẖ‘âb-ı şeb ya ẖâne-i dū-der gibi

[3] Çetr-i çarhuñ ma‘ nide şan hayme-i zıll-i hayâl
Âb üzre naqş gibi âyîne-i peyker gibi

[4] Feyz-i Sübhân ile bulsun perveriş Cibrîl-i dil
Düşme bu dâm-ı keşîfe pîl-i ten-perver gibi

[5] Şer‘ ile râh-ı Hudâ’da sen şadûk ol hem gayûr
Muştafâ’nuñ şöhetinde ol iki server gibi

[vr. 68a]

[6] Zî-hayâ gibi dem-â-dem muşhaf-ı Kûr’ân’a bak
Tâ şehîd olunca şabr it seyyid-i ezher gibi

[7] Gel ‘Alî-veş himmetüñ a‘ lâya eyle dâ’imâ
Herkese feyz eyle cūduñ Sâkı-i Kevşer gibi

[8] Kaṭ‘ iderlerse elüñ çekme livâ-i şer‘ den
‘Arşa perüñ açasın tayyâr olup Ca‘ fer gibi

[9] Terk kıl câh-ı² cihânı fakrı eyle ihtiyâr
Şöhre-i âfâk olasın şıdḡ ile Ca‘ fer gibi

[10] Nefs ü şeytân [ü] hevâ cümle havâric ‘askeri
Her belâya şâbir olḡıl âl-i Peygamber gibi

[11] Her işüñde iktidâ kıl Muştafâ’nuñ şahbına
Her biri burc-ı hüdâda kevkeb-i azher gibi

[12] Hâzret-i Hâkḡ’uñ huzûrın her nefesde yâd kıl
Bilesin ‘ilm-i ledünni Hıẓr-ı bahr³ [ü] ber gibi

[13] Bu vücūduñ ikliminde ola dil ‘âlem-nümâ
Hikmetüñ ehline yâr ol dâ’im İskender gibi

[14] Vâsıl-ı Hâzret olasın mefḡar-ı erbâb-ı dil
Bende olḡıl cân ile bir Hayder’e Kânber gibi

[15] Gel Ġazālî gibi ġazl eyle deḡâyık miḡzelin
Hüccet-i İslâm olasın şâyed ol reh-ber gibi

[16] Yaz gönül levḡine sen naqş-ı *Füşûş* esrârını
Feth-i Mekki den habîr ol Mürşid-i Ekber gibi

² Bu kelime yazmada “câh-ı” şeklindedir. Fakat beytin bütününden onun câh-ı olması gerektiği, anılan yazımın müstensihin dalgınlığından iler geldiği fikrindeyiz.

³ Bu kelime asıl metinde “bahre” gibi yazılmıştır.

- [17] Nefha-i neyden işit fûrkatle vuşlat şerhini
Raķsa gel hâlât ile Mollâ-yı ‘aşķ-perver gibi
- [18] Ey gönül maħrem olursan sen *ene’l-ħaķ* sırrına
Fâş kılma ğayruya ber-dâr olan dâver gibi
- [19] İşve-i Aħmed şî‘ârũn sũnneti olsun dîşâr
Ĥaķķ’ı yâd itsũn ğörenler hey’etũn meş‘ar gibi
- [20] Hem-dem [ol] dâ’im dem-i eşhâra ğũn bād-ı şabâ
Nefha-i enfâsuña şemm ideler ‘anber gibi
- [21] Ĥalbũni deyr itmesũn sa’y eyle eşnâm-ı hevâ
Ĥible-i esrâr eyle Ka‘be-i aþher gibi
- [22] Kıl vücũduñı mu‘aþþar Taybe-veş ihlâş ile
Düşmene olma maħall ol ħal‘a-i Ĥayber gibi
- [23] Ĥubbe-i Şaħrâleyin ħalbũñ muħaddes eylegil
Mecma‘-ı ‘ilm eyle bezmũn Câmi‘-i Ezher gibi
- [24] Hey’etũn enzâra olsun tũtiyâ-i rüşenâ
Ĥaşletũn ebşâra olsun câme-i fâħir gibi
- [25] Evc-i istiĝnâya şalgil bu gönül şehbâzını
Cife-i dünyâya tãlib olmasun segler gibi
- [26] Şadr-ı erbâb-ı şafânuñ olasın tâ mihteri
Ĥâķ-i pâ-yı ehl-i faķr ol bende-i kihter gibi⁴
- [27] Bir gözüñ olsun firâset dide-i ‘ibret biri
Ĥek meħekk-i şer‘a aħvâlũn ħamu zerger gibi
- [28] Levn-i her-câmuñ dilâ dirler şarâbı rengidür
Siretũn zâhir gibidür şüretũn mazhar gibi
- [29] Şekl-i erbâb-ı şafâyı ekl içün dâm eyleme
Gayreti Ĥaķķ’uñ helâķ eyler seni hizber gibi
- [30] Şoħbetine duş olursañ tãlib-i Ĥaķķ’uñ eger
Ĥanber’inũn Ĥanber’i ol bende-i ħâķer gibi
- [31] Rif‘at isterseñ Ĥudâ’dan kıl tevâzu‘ dâ’imâ
‘Āķıbet ħadrũn şeref bulsun şehâ menber gibi
[vr. 68b]
- [32] Şoħretũn olma esîri da‘vetũn ola mücâb
Ĥufyeten eyle tazarru‘ dâ‘i-i mużþar gibi
- [33] Ruķ‘a-i a‘mâlũne ‘unvân olur ĥũsn-i şenâ
Ĥaşletũn olsun muħaşşal nâme-i maħzar gibi

⁴ 25 ve 26. beytin ikinci mısralarının kenarında şu beyit kayıtlıdır: “Tir-i ‘azmũn himmetũn ħavsine geze dâyimâ/ Server-i selver (?) ola bir şeh-i Tatar gibi”

- [34] Bâb-ı Hâk'dan ğayruya ibrâm u ilhâh eyleme
Her murâduñ Hâk'dan iste sâ'il-i efkâr gibi
- [35] Mâ-haşal taḥşîl-i ḥâşıl ğam yimek erzâk için
Olmağıl ceff-i kaleminden bî-ḥaber ebter gibi
- [36] Şeş cihet kaydına düşme *semme vechu'llâh*[1] gör
Perde olmasun saña bu ḥâne-i şeşder gibi
- [37] Şüretüñ gül gibi gülsün sîretüñ dâ'im ḥazîn
Münkesir-bâl ol cihânda bir yetim aḥḥâr gibi
- [38] Gülşen ol 'âlemlere ola demüñ reşh-i gül-âb
Ḥûn-ı 'ırzın bir kesüñ dökme şehâ neşter gibi
- [39] Ya ğarîb ol bu cihânda ya sebîlün 'âbiri
Bu cihân olsun saña ol maḥşer-i ma'ber gibi
- [40] Menzil alsun fülk-i dil ya'nî fenâ iklîmine
İki 'âlem aña pâ-bend olmasun lenger gibi
- [41] Şâh-ı 'âlemsin bugün mülk-i vücûduñ taḥtına
Bir sarâyüñ var senüñ bu ḳubbe-i aḥḍâr gibi
- [42] Tîr-i himmet 'aşḳ meydânında tâ dîksün nişân
Pîr-i 'aşḳa bağlağıl bel ḳavs ile çenber gibi
- [43] İki 'âlemden ğaraż ol vech-i Bâḳî meşhedi
Gayret eyle ğayra baḳma revzen ü manzar gibi
- [44] Levḥ-i dilden mâ-sivâlık naḳşını maḥv eylegil
Pür-sevâd olma dilâ erḳâm ile defter gibi
- [45] Düşme duḥter gibi sen bu zîver ü zer bendine
Gel ḳuşan meydân için ğayret ḳuşağın er gibi
- [46] Ḥâk-i pâ ol ehl-i 'ilme 'ilme şarf it 'ömrüñi
Ġayretüñ baş üzre olsun ey püser efser gibi
- [47] Ḥâl kesb it ḳîl ü ḳâl ile geḳürme vaḳtünü
'İlmüne olsun 'amel sa'y eylegil hemser gibi
- [48] Himmetüñ şarf eyle Ḥâḳḳ'a ḥalkâ olma münfa' il
'Âlemüñ ef'âline olma dilâ maşdar gibi
- [49] Dil ḥamîrin eyleme râci' Ḥudâ'dan ğayruya
Muḫher itme sırruñı olsun dilâ muḫmer gibi
- [50] Naşb-ı ḥâl it himmetüñ ref' eyle nefsüñ kesrine
Cilve ḳılsun ma'rifet ma'nâ saña dilber gibi
- [51] Nûn-ı naḥvi mîme ḳalb it mâ-sivâ[y]ı maḥv ḳıl
Semm-i ḳâtil naḥvet-i dünyâ saña ejder gibi

- [52] Çek kazâyâ-yı fenâdan kıl ü kâli mantıkî
Felsefiyyet çâhına duş olma kûr u ker gibi
- [53] Sûhte-i hâl ol olasın tâ ki dânişmend-i ‘aşk
Râz-ı ‘irfân dersine tâ olasın mefhar gibi
- [54] Tâs-ı ‘aşkıdan meygel-i (?) gurbetde nûş iden şarâb
Ehl-i dil enfâsını şemm ide tîb-i ter gibi
- [55] Tab‘ bahşin terk kıl kîmûs u lîmûs gider
Çal kanâ‘at seyfini nefse dilâverler gibi
- [56] Felsefî-veş da‘vi-i sersâm u bîrsâm eyleme
‘Aşk kânûnı oğu bir ‘âşık-ı çâker gibi
- [57] Dâmen-i pîre şarıl biñ elle eftimûn-vâr
Mâ-sivâ hâlâtın yoy a berg-i gül-i aḥmer gibi
[vr. 69a]
- [58] Haste diller sūzına merhem idinsünler seni
Eşk-i çeşmünde yer eyle sen de nîlûfer gibi
- [59] Tâ‘at-ı Hakk’a bu heft a‘zâ[y]ı münkâd eylegil
‘Âlemi kılsun münevver bu yedi aḥter gibi
- [60] Eşk-i çeşmün dem-be-dem dilden tereşşuh eylesün
Olmaya bâğ-ı vücûduñ ravza-i bî-ber gibi
- [61] Dâm-ı tezvîr eyleme dünyâya şer‘-i Aḥmed’i
Hâşıl-ı ‘ömrün hebâya virmeye şarşar gibi
- [62] Şeh-süvâr-ı esb-i himmetdür bugün meydân eri
Zü‘l-feḳâr-ı lâ’yı illâ’yı çeker şaf-der gibi
- [63] Meşrebün sa‘y eyle olsun fakr-ı faḥr-ı Aḥmedî
Mezhebün şer‘-i muṭahhar kevkeb-i enver gibi
- [64] Cân Halîl’i âteş-i fakrî gülistân eylesün
Bu bût-i cāha⁵ tayanma ey göñül Âzer gibi
- [65] Manşıbuñ cāna naşab hem devleti let ‘âkıbet
Bu cihānuñ ‘izz ü cāhı dūde-i âzer gibi
- [66] Nār olur dīnār[uñ] āhir dirhem[uñ] hemm ma‘nide
Maḥv olup sürḥ [u] siyāhı ḳalısar aḥker gibi
- [67] Olasın mergüb-ı ‘âlem saña rāğıb ola küll
Ḥaḳ yolında ḳalbūñi gel ḥālîş eyle zer gibi
- [68] Her libās-ı fāḥire zen gibi rağbet eyleme
Hey‘et-i⁶ zen zen gerekdür şūreti er er gibi

⁵ Bu mısraın ikinci ve üçüncü kelimesi asıl metinde “putı çāha” şeklinde yazılıdır. Biz anılan kelimelerin “bût-i cāha” olması gerektiğini düşünüyoruz.

⁶ Bu kelime asıl metinde “Hey‘eti” şeklindedir. Mana gereğince “Hey‘et-i”biçiminde olması lazım geldiği için böyle düzelttik.

- [69] Cilve-i her-serv-quadde yel gibi meyl eyleme
Könma her şâh-ı zamāna ey gönül ‘anter gibi
- [70] ‘Ālemün eşkālîne ‘ibretle bak geldi gider
Hayme-i zıll-i hayāl içre geçen ‘asker gibi
- [71] Zülf ü hāl ile perî-şānuñ perîşān eyleme
Yıkmaya⁷ mülk-i vücūduñ kâfirî leşker gibi
- [72] Vahdet ile ülfet it āhūleyin şām ü seher
Tib-i enfāsuñ yayılsun nāfe-i ezfer gibi
- [73] Himmet-i a‘lā ile dā’im hūlūş-ı niyyetün
Murğ-ı cāna rāh-ı Hāk’da oldı bāl ü per gibi
- [74] İster iseñ ‘aybuñı setr ide Settār-ı ‘uyūb
‘Aybını setr eyle gayruñ dā’imā mi’zer gibi
- [75] Sa‘y eyle herkese irsün şu‘ā‘-ı himmetün
Pertevün her zerreye şal husrev-i hāver gibi
- [76] Rāh-ı ‘aşkuñ her qademde var iken kāhı (?) hezār
Ġāfil olma gözün aç düşmāna ceng-āver gibi
- [77] Dide-i vahdetle bak mir’āt-ı ‘ālem şüretin
İki görme biri ey dil aḥvel ü a‘ver gibi
- [78] Ḥubb-ı āl ü şāh-i Aḥmed tende cān olsun saña
Sünneti bürhānuñ olsun ḥüccet-i ebher gibi
- [79] Cām-ı vechün ḥandesî şalsun ḥabāb aḥbābına
Neş’etün keyfiyyeti olsun mey-i aḥmer gibi
- [80] Merḥamet şirin dirîğ itme bulasın maḡfiret
Müşfik ol her bir kese evlādına māder gibi
- [81] Hāk saña kılsun ‘ināyet da‘vetün ola mücāb
Eyle mazlūmı ḥimāyet müdri‘-i (?) miḡfer gibi
- [82] Şem‘ gibi ḥulkuñı mūm eyle bezmün ehline
Kālb-i⁸ kāsî olma ey dil şāhre-i mermer gibi
- [83] Zāhir itsün hey’etün sīmā-yı ḥayrî nāzıra
Olmasun bezmün mükedder bezm-i āhenger gibi
(vr. 69b)
- [84] Şāh-ı pür-ber gibi baş eg tıfl-ı ‘ālem sengine
Hāşılı aḥlākuñı neşr eylesünler ber gibi
- [85] Cism-i pür-jengāra çek dā’im riyāzet şaykalın
Bu gili ṭab‘ içre kalma şehvet ile ḥar gibi

⁷ Bu kelime “Yakmaya” şeklinde de okunabilir.

⁸ Bu kelime “Kalbi” şeklinde yazılmış olsaydı, bizce manaya daha uygun görünecekti.

- [86] Bâr-ı yâruñ şiddetinden inlemez erbâb-ı dil
Bendelik bârın çekerler üstür ü ester gibi
- [87] Terk-i da' vâ-yı kemâl eyle⁹ zalûm¹⁰ ol hem cehûl
Kılma ibâ'-i emânetden dilâ tağlar gibi
- [88] Gıll ü gışdan kalbünü şâf eyle cām-ı Cem-şifat
Bezm içre medhünü nüş ideler sükker gibi
- [89] Püte-i ' aşkda vücuduñ eyledünse kâl sen
Hâk-i pâyûñ kuhl iderler tütüyâ-yı ter gibi
- [90] Zü'l-fekâr-ı lâ'yı illâ'yı hamâyil câna kıl
Ejdehâ-i nefsüne hûn-rîz ol hancer gibi
- [91] Zîkr-i Hâk olsun celisün gâh celî gâhî hafî
Gâflet olsun gözüñe harbî olan kâfir gibi
- [92] Levh-i dilde sa'y kıl kâr eylesün âh-ı seher
Şafha-i hüsn üzre beñler sînede dâğlar gibi
- [93] Râh-ı Hâk' da hem-demün dilde inâbetle nedem
Mâ-sivâdan tâ'ib ol ol ' ârif-i âgyer gibi
- [94] İbn-i vâkt ol şûfi iseñ nefsünü eyle hisâb
Bu cihân ahvâl[i] cümle sâlike maşşer gibi
- [95] Evvel [ü] âhir dilâ maşşud-ı külldür bâb-ı Hâk
Melce' ü meşvâ şehâ yok kimseye ol der gibi
- [96] Mecma'-ı esrâr-ı küllsin merkez-i pergâr-ı çarh
Nüşa-i kübrâ-yı Hâk'sın ' âlem-i ekber gibi
- [97] Sidre vü levh u kalem ' arş-ı mu' allâ sende var
Sen seni şanma dilâ bu ' âlem-i aşgar gibi
- [98] Başuñ şaklar gibi râzuñ şehâ pinhân kıl
Zâhir eşkâl ü rusümde yazılur sır ser gibi
- [99] Gün gibi âhir maşşamuñ ola çarh-ı çârumîn
Hâk-i pâ-yı ehl-i ' aşk ol¹¹ zerre-i kemter gibi
- [100] Maşrem olan ey Harîmî ehl-i ' aşkuñ bezmine
Her demi kibrît-i aşmer her sözi cevher gibi

⁹ Bu kelime “ile” şeklinde de okunabilir.

¹⁰ Arap harfli asıl metinde –muhtemelen müstensihin dalgınlığından dolayı- “zallâm” şeklinde olan bu kelime, kullanılan aruz kalıbı gereği “zalûm” olmalıdır. Ayrıca söz konusu beyitte işaret edilen ayette (Kur'an, Ahzâb Suresi, 33/ 72) de gökler, yer ve dağların yüklenmek istemedikleri emaneti insanın yüklendiği bildirilmekte; onun “zalûm” (çok zalim) ve “cehûl” (çok bilgisiz) olduğu belirtilmektedir.

¹¹ Bu kelime asıl metinde sehven “ola” şeklinde yazılmıştır. Mana ve kullanılan aruz kalıbına uymadığından onu “ol” biçiminde düzelttik.

Günümüz Türkçesiyle *Kasîde-i Levâyih-i Nesâyih*

1. Bu dünya bir tarla, ahiret ise harman gibidir.¹² İnsanların hâlini sorarsan, (onların değerleri) gümüş ve altın madeni gibi(çeşitli)dir.¹³
2. Dünya yer veya makamının yaşayışı, inanan insana belâ kuyusudur. Ya gece uykusunun hayali (rüya) ya da iki kapılı bir ev gibi...
3. Feleğin çadırını, hakikatte bir hayal perdesi (Karagöz oyunu) çadırı zannet!¹⁴ Su üzerindeki resim veya yazı gibi, bir yüz (boy) aynası gibi (sürekli)...
4. Gönül Cebrail'i, Allah'ın bol bol ihsanı ile beslensin. Bedenini beslemeye düşkün fil gibi bu yoğun tuzağa düşme!¹⁵
5. Sen, Allah yolunda Onun diniyle çok sadık ve çok gayretli ol! Hz. Peygamber'le arkadaşlık eden o iki reis (Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer) gibi...
6. Hayâ sahibi (Hz. Osman) gibi her zaman Kur'ân'a bak! (Kur'an oku ve onu düşün). Pek güzel ve parlak efendi gibi şehid oluncaya kadar sabret!¹⁶
7. Gel, Hz. Ali gibi gayretini daima daha iyi ve en yükseğe (Yüce Allah yolunda sarf) et! Kevser suyunu dağıtan Hz. Ali gibi herkese cömertliğini bol bol göster!..
8. Elini kesseler de İslâm sancağından çekme! Hz. Câfer gibi uçarak arşa kanat açasın...¹⁷
9. Dünya makamını bırak; fakirliği seç! Doğrulukla Câfer(-i Sâdık) gibi bütün dünyada tanınmış olasın.¹⁸
10. Nefis, şeytan ve benliğin arzusu, hep asi(Haricî)lerin askeridir. Hz. Peygamber'in ailesi gibi her belâya sabırlı ol!
11. Her işinde Hz. Peygamber'in sahabelerine uy! Onların her biri hidayet burcunda çok belli olan bir yıldız gibidir...¹⁹

¹² Burada hadis olarak rivayet edilen “Dünya ahiretin tarlasıdır” özlü sözüne işaret bulunduğu söylenebilir. Sehâvî (ö. 902/ 1497), bu hadisin isnadlı olarak rivayet edildiğini görmediğini bildirmiş; Aliyyü'l-Kârî (ö. 1014/ 1605) ise manasının doğru olduğunu, “Her kim ahiret ekimi (kazancını) isterse, ona ekinini (kazancını) artırırız; her kim de dünya ekimi isterse, ona da ondan veriz. Amma ahirette ona hiç nasip yoktur.” (Kur'an, Şûrâ Suresi, 42/ 20) mealindeki ayetten alındığını belirtmiştir. (Aclûnî, 1418/ 1997: I/ 495).

¹³ Şair, ikinci mısradaki şu manadaki hadisi iktibas etmiştir: “İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibidir. Onların Cahiliye devrinde hayırlı ve değerli olanları, dinî emirleri anlayıp amel ettikçe, İslam devrinde de hayırlıdır. Ruhlar toplu cemaatlerdir. Onlardan birbiriyle tanışanlar kaynaşır, tanışmayanlar da ayrılırlar.” (*Buhârî*, “Enbiyâ” 8, 14, *Müslim*, “Fezâ'il” 168 (2378)).

¹⁴ Muhyiddin-i Arabî, *Fütûhâtü'l-Mekkiyye* adlı eserinin on yedinci babında hayal perdesine suretleri aksettiren, oynatan ve onların dilinden konuşan sanatkar ile görünen varlıkların arkasındaki İlâhi Kudret arasında benzerlik kurar. (Hayal oyunu hakkında fazla bilgi için bk. Pakalın 1993: I/ 774-778).

¹⁵ *Şehnâme* kahramanlarından Rüstem'in lakabının “Pîl-ten” (fil vücutlu) olduğunu da burada hatırla(t)mak mümkündür.

¹⁶ Hz. Osman'ın hem ak, hem de güzel yüzlü olduğu nakledilir. Mesela dört halifenin yüzer Arapça vecizesini tercüme ve şerh eden Kastamonulu müderris Mustafa bin Mehmed (ö. 998/1589-90), Hz. Osman'ın kısaca hayatını anlatırken bu konuda şu bilgiyi verir: “Hazret-i Osmân'un cism-i şerîfi ebyezu'l-levn ve rakîku'l-beşere ve hasenü'l-vech ve iki menkibeyni mâ-beyni ba'îd ve mübârek başının şa'rı kesîr ve mübârek lihyeleri azîme idi. Ekser-i zamânda lihyelerini hınnâyla tasfir iderlerdi.” (Mustafa b. Muhammed, *Şerh-i Sad-Kelime-i Çehâr-Yâr-i Güzîn*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 1852, vr. 72a). (Günümüz Türkçesiyle: Hazret-i Osman'ın mübarek vücudu beyaz renkli, cildi ince, yüzü güzel ve iki omuzunun arası uzak, mübarek başının saçları çok ve mübarek sakalları büyüktü. Pek çok zaman sakallarını kınayla sarıya boyarlardı). Bilindiği gibi, Hz. Osman, Kur'an okurken evini kuşatan asilerce şehid edilmiştir.

¹⁷ Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in oğlu Câfer, H. 8 (M. 629) yılında Mûte'de yapılan savaşta Zeyd b. Hârise'nin şehid edilmesi üzerine, İslam ordusunun idaresini almış; düşman üstüne yigirte hücum ederek şehid oluncaya kadar savaşmış; bu sırada kendisinin iki kolu kesilmiştir. Hz. Peygamber, Allah'ın, Câfer b. Ebû Tâlib'in kesilen iki koluna karşılık iki kanat ihsan ettiğini, onlarla cennete uçtuğunu bildirmiştir. Bundan dolayı Câfer'e uçan manasında “Tayyâr” lakabı verilmiştir.

¹⁸ Câfer es-Sâdık (ö. 148/ 765) on iki imamın altıncısıdır.

12. Cenab-ı Hakk'ın huzurunda olduğunu her nefeste hatırla! Ledünnî ilmi, kara ve denizin Hızır'ı gibi bilesin.²⁰ (Allah katından verilen ilmin kara ve denizde kurtarıcı olacağını bilesin.)
13. Gönül, bu vücudun (varlığın) ikliminde dünyayı gösterici olsun.²¹ İskender gibi her zaman hikmet sahiplerine dost ol.²²
14. Hazret-i Allah'a kavuşucu ve gönül erlerinin övücü olsun! Kanber²³ gibi bir Hayder'e (Hz. Ali benzeri bir cesur ve yiğit adama) can ü gönülden bağlı (köle) ol!
15. Gel, Gazzâlî gibi ince ve anlaşılması güç şeylerin iğni iplik gibi eğir. Böylece belki o yol gösterici gibi "Hüccetü'l-İslâm" (İslâm'ın hücceti, delili, seçkin âlimi) olursun...²⁴
16. Sen gönül levhasına *Füsûs* yazısının sırlarını yaz. En büyük mürşid (Muhyiddîn-i Arabî) gibi Mekki fetihten (*Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'den) haberdar ol.²⁵
17. Ayrılıkla kavuşmanın izahını neyin sesinden işit! Hâllerle aşk büyüten Molla (Celâleddîn-i Rûmî) gibi raksa gel!²⁶
18. Ey gönül, sen "*Ene'l-hak*" sırrına sırdaş olursan, asılmış olan âdil hükümdar (Hallâc-ı Mansur) gibi onu başkalarına açıklama!..²⁷
19. Çok hamd ü sena eden Hz. Muhammed'in (yaşayış) tarzı, sünneti, üstüne giydiğin elbise misali olsun. Senin şeklini görenler, meş'ar (hacı olmadan önce durulacak yerlerden her biri) gibi Cenab-ı Hakk'ı hatırlasın, ansın...
20. Sabâ (gün doğusundan esen hafif ve yumuşak rüzgâr) gibi şehirlerin vaktine devamlı canciğer arkadaş (ol!). Nefeslerinin üfürmesini anber gibi koklasınlar...
21. Çalış ki, heva (nefse ait istek) putları senin kalbini kiliseye, manastıra döndürmesin! (Kalbini) pek temiz Kâbe gibi sırların kiblesi (yöneldiği yer) eyle!
22. Vücudunu ihlâs (temiz sevgi, samimi dostluk ve doğruluk)la Medine-i Münevvere gibi güzel kokulu yap! Hayber kalesi gibi düşmana mekân olma!

¹⁹ Bu beyitte, "Arkadaşlarım yıldızlar gibidir. Onların hangisine uyarsanız, doğru yolu bulursunuz." mealindeki hadis hatırlatılıyor. (İbn Abdülber, *Câmiu beyânî'l-ilm*, II, 91).

²⁰ Bu beytin "bahre" kelimesinde –tahminimize göre- müstensihthen ileri gelen bir yanlış var. Bunun "bahre" yerine "bahr ü" olması mümkündür. "İlm-i ledünn", gizlikleri açık bir şekilde gösteren, bazı İlahi sırları bilme imkânı kazandıran ilimdir. Kur'an-ı Kerîm'in Kehf Suresi 60-82. ayetlerinde Hz. Musa ve genç arkadaşının buluşup yolculuk ettiği anlatılan kişi, hadislerden öğrenildiğine göre, Hızır'dır. Bu kıssadan, Hz. Hızır'ın Batını ilim sahibi olduğu anlaşılmaktadır. "Derken kullarımızdan bir kul buldular ki biz ona katımızdan bir rahmet vermiş; yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik." (Kur'an, Kehf Suresi, 18/65) mealindeki ayette bu ilimden bahsedilir.

²¹ Efsanevi rivayetlere göre, İskender'in (ö. m.ö. 323) "Âyîne-i Âlem-nümâ" yahut "Âyîne-i Gîfî-nümâ" adı verilen ve bütün dünyayı gösteren bir aynası varmış. Düşman gemilerini uzaktan görmek ve yakmak için –rivayete göre- Aristo (m.ö. 384-322) tarafından yapılan bu madeni ayna, İskenderiye limanına konmuştur.

²² Makedonyalı İskender (m.ö. 356-323) meşhur Yunan filozofu Aristo'dan ders almıştır. "Babanızı mı yoksa hocanızı mı daha çok seversiniz?" sorusuna İskender şu cevabı vermiştir "Hocamı... Çünkü babam maddi varlığımın sebebi, hocam ise maddi varlığımı değerlendiren ve hayatın ne olduğunu bana öğreten ruhumun bina edicisidir."

²³ Kanber, Hz. Ali'nin sadakat ve sevgisiyle meşhur kölesidir. Haccâc b. Yûsuf (ö. 95/ 714) zamanında şehid olmuştur.

²⁴ "Gazzâlî" yün eğirici, iplikçi demektir. Büyük İslam âlimi Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî (450-505/ 1058-1111), babasının mesleğinden dolayı "Gazzâlî" diye anılmış; "Hüccetü'l-İslâm" lakabıyla tanınmıştır.

²⁵ *Füsûsü'l-hikem* ve *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin (560-638/1165-1240) tasavvufi görüşlerini anlattığı iki eserinin adıdır. İbnü'l-Arabî, kendisini sevenlerce "Şeyh-i Ekber" diye övülmüştür.

²⁶ Bu beytin birinci mısraında *Mesnevî-i Ma'nevî*'nin ilk on sekiz beytinde kişileştirilip konuşturulan neyle alâkalı beyitler, ikinci mısraında ise Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 672/ 1273) aşkla şiir söyleyişi ve sema edışı hatırlatılmaktadır. Celâleddîn-i Rûmî, babasının vefatından sonra Konya'da müderrislik etmesinden ötürü "Molla" veya "Mollâ-yı Rûm" gibi unvanlarla da anılmıştır.

²⁷ "Hallâc-ı Mansur" adıyla tanınan meşhur mutasavvıf Hüseyin b. Mansur (244- 309/ 858-922), rivayete göre, "ene'l-hak" diye ulûhiyet iddia ettiği ileri sürülerek Bağdat'ta idam edilmiştir.

23. Kubbe-i Sahre gibi kalbini mukaddes et! Meclisini Câmî-i Ezher gibi ilmin toplandığı yer hâline getir.²⁸
24. Şeklin, görünüşün, bakışlara parlak sürme (gibi göz aydınlatıcı) olsun. (Güzel) huyun gözlere değerli elbise gibi olsun!
25. Gönül doğanını kanaatkârlık ve tok gözlülüğün en yüksek noktasına sal! (O kalp) köpekler gibi dünya leşine istekli olmasın!..²⁹
26. (Yaşça) çok küçük kul-köle gibi fakr sahiplerinin (dervişlerin, irfani bir yola girmişlerin) ayağının toprağı ol ki, gönlü temiz kişilerin başköşesinin daha büyüğü olasın...
27. Bir gözün anlayış ve çabuk seziş (sahibi), bir gözün de ibret gözü olsun. Bütün hâllerini, işlerini kuyumcu gibi İslam dininin mihengine vur!
28. Ey gönül! “Her kadehin rengi, içindeki içeceğin rengidir” derler.³⁰ Senin hâl ve gidişin (gizli iç dünyanı ve karakterini) gösterici, şeklin ise onun görüldüğü yer gibidir...
29. Kalbi temiz kişilerin şeklini (sakal, sarık, cübbe, tesbih gibi dış görünüşe ait şeylerini), yemek (insanlardan maddî menfaat temin etmek, onların bağışlarıyla geçinmek) için tuzak yapma! Aksi takdirde Allah’ın gayreti³¹, seni aslan gibi helâk eder...
30. Eğer Hakk’ı(n rızasını) talep eden bir kişinin sohbetine rast gelirsene, kul-köle gibi onun Kanber’inin Kanber’i (hizmetkârının hizmetkârı) ol!
31. Allah’tan yükseklik istersen, daima alçakgönüllü ol! Ey şah, sonunda değer minber gibi şeref bulsun.
32. Şöhretin esiri olma... Çaresiz kalmış kimse gibi (Cenab-ı Hakk’a) gizlice yalvar, yakar;³² duana cevap verilir (veya duan makbul olur).
33. Kısacası, huyun, büyük bir kimsenin önüne sunulan mektup gibi (edepli ve saygılı) olsun. (O zaman) övgü güzelliği, senin amellerinin dilekçesine başlık (veya iftihar vesilesi) olur.
34. Allah’ın kapısından başkasına can sıkacak derecede ısrar etme; onu zorlama. Pek fakir dilenci gibi her istediğin şeyi Cenab-ı Hak’tan iste!
35. Sözün kısası, rızıklar (yiyecek-içecek vb. ihtiyaçlar) için üzölmek, (bütün mahlûkata rızıklarını vermek Allah tarafından Kur’an’da vaad edildiğinden)³³ elde bulunanı elde etmek(demek)tir. Soyu kesik ve hayırsız (adam) gibi “Ceffe’l-kalem...”(hadisin)den habersiz olma!³⁴
36. Altı yön endişesine düşme; “semme vechu’llâh”³⁵ (ayetini) gör! Bu altı kapılı ev gibi sana perde olmasın...
37. Dışın gül gibi gülsün; için her zaman hüznölü olsun. Dünyada pek itibarsız yetim gibi kalbi kırık ol.

²⁸ Kubbetü’s-sahre, Kudüs’te üzerinde Hz. Ömer Camii’nin inşa edildiğı mukaddes kayadır. Buranın Hz. Mûsâ’nın kiblesi olduğı rivayet edilir. Ezher, Kahire’de bulunan eski bir cami ve çevresindeki İslamî ilimleri öğretim hizmeti veren külliye dir.

²⁹ Bu beytin ikinci mısraında, “Dünya bir leştir; onun talibi köpeklerdir” manasına gelen ve bazı Müslüman eserlerinde hadis olduğı rivayet edilen Arapça özlü söz hatırlatılıyor. Hadis âlimlerinden Sagânî bu sözün “mevzu” (uydurma) olduğunu, Aclûnî ise manası doğru olsa da hadis olmadığını söylemiştir. Hz. Ali’nin “Dünya bir leştir. Onu isteyen it dalaşına sabretsin!” dediğı nakledilir. (Aclûnî 1418/1997: I/ 492-93).

³⁰ Burada *كل إناء يترشح بما فيه* (Her kap içindekini sızdırır) şeklindeki Arap atasözünün hatırlatıldığı söylenebilir.

³¹ “Gayret”, bir kimsenin adına ve ırzına, namusuna zarar verecek hâllere karşı uygulanıp direnmesi demektir. Allah’ın gayreti ise kulunun gayr-ı meşru ve kötü fiillerine razı olmaması manasına gelir.

³² Beytin ikinci mısraında “Rabbimize yalvara yakara ve gizlice dua edin. Çünkü o haddi aşanları sevmez.” (Kur’an, A’raf Suresi, 7/ 55) mealindeki ayete işaret edildiğı söylenebilir.

³³ “Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızık Allah’a ait olmasın...” (Kur’an, Hud Suresi, 11/ 6). “Şüphesiz Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir.” (Kur’an, Zariyat Suresi 51/ 58).

³⁴ “Ceffe’l-kalem” kelimeleriyle başlayan hadis şu manadadır: “(Allah’ın takdir ettiğı şeyleri yazan) kalem(in mürekkebi) kurudu...” (*Buhârî*, “Kitâbu’n-Nikâh”, Bab 8, (VI, 119).

³⁵ “...Nereye dönerseniz Allah’ın yüzü (zatı) oradadır.” (Kur’an, Bakara Suresi, 2/115).

38. Âlemlere gül bahçesi ol; nefesin gül suyu sızdırsın (güzel kokulu olsun). Ey sultan, hiç kimsenin ırz (şan, şeref ve namus) kanını neşter gibi dökme!
39. “Bu dünyada ya garip veya bir yoldan geçip giden kimse gibi ol!”³⁶ Bu dünya sana o mahşerin geçidi olsun...
40. Yani gönül gemisi, yokluk memleketine doğru yol alsın. İki dünya, ona gemi demiri gibi ayak bağı olmasın...
41. Sen bugün (sanki) varlık ülkesinin tahtında oturan dünya sultanısın. Senin şu yeşil kubbe (gökyüzü) gibi bir sarayın var...
42. Aşk pirine yay ile çember gibi bel bağla (ehemmiyet ver, hazırlanıp hizmet et) ki, himmet (manevi yardım) oku, aşk meydanında nişan diksin.³⁷
43. İki âlemde maksat, o Bâkî yüzün³⁸ (İlâhî cemalin) görüldüğü yerdir. Gayret et, pencere ve bakılan yer gibi başkasına bakma!
44. Gönül levhasından masıva (Allah’tan başka varlıkların) resmini, yazısını yok et! Ey gönül, defter gibi kara yazılarla dolu olma!
45. Sen de kız gibi bu süs ve altın tuzağına düşme! Gel, meydan için gayret kuşağını er gibi kuşan!
46. İlim sahiplerinin ayağının toprağı ol; ömrünü ilme harca! Ey oğul, (bu yoldaki) gayretin taç gibi baş üstünde olsun!
47. “Hâl”³⁹ kazan; vaktini dedikoduyla geçirme. Çalış; amel, senin ilmine arkadaş gibi olsun!
48. Gayretini hakka (Allah için, doğruluk ve insaf yolunda) harca; insanlara kırılıp gücenme! Ey gönül, dünyanın fiillerine kaynak gibi olma!
49. Gönül mayasını Allah’tan başkasına döndürme (bağlama)! Ey gönül, sırrını açığa çıkarma; hep içte saklı şey gibi (gizli) olsun.
50. Hâle, şimdiki zamana (göz) dik! Gayretini nefsi(n kötü isteklerini) kırmaya yükselt. Sana marifet ve mana, dilber gibi cilve etsin (güzelce görünsün).
51. Nahvin nûnunu (n’sini) mîm’e (m’ye) çevir; (nahvi mahvet).⁴⁰ Allah’tan başka şeyleri yok et. Dünya kibir ve gururu, sana büyük yılan gibi öldürücü zehirdir.
52. Ey mantıkçı, fâniliğin önermelerinden dedikoduyu çek! Kör ve sağır gibi felsefeyle ilgili düşüncelerin kuyusuna yönelme!
53. Hâlin yanğı ol, ta ki aşk bilgilisi olasın. İrfan sırrının dersine övünç (vesilesi) gibi olasın!
54. Gurbet meykelinde (?) aşk tasından şarap içen, taze güzel koku gibi gönül adamı (olan irfan sahibi) kişilerin nefeslerini koklar.
55. Yaratılış bahsini bırak; kîmus (yemeklerin midede ezildikten sonra aldığı hâli) ve limusu gider. Yiğitler gibi kanaat kılıcını nefse çal!
56. Felsefeci gibi sersemlik ve bîrsam (çılgınlığa benzer bir tür hastalık) iddiasında bulunma! Bir köle âşık gibi aşk kanununu oku!⁴¹

³⁶ Bu beytin ilk mısraı, bir hadisin tercümesidir: “Dünyada bir garip gibi veya bir yolcu gibi ol!” (*Tirmizî*, “Zühd” 25).

³⁷ Bu beyitte, irfani bir yolda manevi yardıma ancak hakiki aşka sahip bir mürşide hizmet etmekle erişilebileceği belirtiliyor.

³⁸ “Vech-i Bâkî” (ebedî, kalıcı yüz) tamlamasının, “...Onun zatından başka her şey yok olacaktır...” (Kur’an, Kasas Suresi, 28/ 88) mealindeki ayete dayandığı söylenebilir.

³⁹ Tarikatlara girmiş ve o yolda giden kişilerde sonradan görülen gayr-i ihtiyari, manevi keyfiyet. Tasavvuf ehli arasında vecd ve istiğrak manasında kullanılır.

⁴⁰ Şair, muhatabına, ilim tahsilini veya zamanını bütünüyle Arapça öğrenmeye ayırmamayı tavsiye ediyor; bir mümin veya irfani yola giren için asıl gayenin Allah’ın rızasını kazanmak olduğunu belirtiyor.

⁴¹ “Kānūn” ismiyle İbn Sînâ’nın (ö. 428/ 1037) *el-Kānūn fi’l-tıbb* adlı ansiklopedik ve tıbbî eserinin hatırlatıldığı düşünülebilir. Şair böylece filozofların değil, ilim, irfan sahibi velilerin eserlerini severek okumayı tavsiye ediyor.

57. Pirin eteğine etfimün (gelin saç, bostanbozan çiçeği) gibi bin elle sarıl! Kırmızı gülün yaprağı gibi masiva (Allah'tan başka varlıklar, dünyevî şeyler) karıştırmasını gider!
58. Sen de nilüfer gibi göz yaşında yer tut; seni hasta kalplerin derdine merhem etsinler.
59. Bu yedi uzvu Allah'a itaat ve ibadete boyun eğdir.⁴² Onlar, bu yedi yıldız (Süreyya veya Ülker) gibi âlemi aydınlatsın.
60. Göz yaşın zaman zaman gönülden sızsın; vücudunun (varlığının) bağı meyvessiz bahçe gibi olmasın!
61. Hz. Muhammed'in (s.a.v. tebliğ ettiği İslâm) dinini dünyaya (ait menfaat, makam ve nimetler için) yalan-dolan tuzağına çevirme!
62. Bugün meydanın eri, gayret atının baş süvarisidir. "Lâ" ve "illâ"nın Zülfikarını, düşman saflarını yaran yiğit gibi çeker.⁴³
63. Çalış, huyun, mizacın Hz. Peygamber'in övündüğü fakirlik olsun.⁴⁴ Tuttuğun, gittiğin yol da en parlak yıldız gibi temiz İslâm yolu olsun!
64. Can Halîl'i, fakirlik ateşini gül bahçesine çevirsin.⁴⁵ Ey gönül (Hz. İbrahim'in babası) Âzer gibi bu makam-mevki putuna dayanma!
65. Senin mansıbın (makam ve mevkiin), ruha dert ve zahmettir. Onun devleti(nimet ve saadeti)nin sonu da let(dayak, kötek)tir.⁴⁶ Bu dünyanın izzeti ve makamı, bir ateş ocağı gibidir.
66. Dinar(altın para'n)ın sonu nâr, dirhem(gümüş akçe'n)in sonu ise manada hem(üzüntü ve keder)dir.⁴⁷ Onun kızılı yok olup ateşli kül gibi karası kalır.
67. Gel, Hak yolunda kalbini altın gibi halis et! (O zaman) bütün herkesin rağbet ettiği bir kişi olursun; herkes seni iyi kabul eder.
68. Her değerli giyeceğe kadın gibi rağbet etme! Kadının şekli, kıyafeti kadın, erkeğin sureti de er gibi olmalı...
69. Her selvi boylunun işvesine yel gibi akıp tutulma! Ey gönül, her zaman dal(gibi genç ve güzel insan)ına gök sinek gibi konma!

⁴² Secdedeki yedi uzuv hakkında şu mealde bir hadis vardır: "Yedi kemik (yâni a'zâ) üzerine secde etmekle emrolundum: Alın (mübarek alnını gösterirken mübarek eliyle) burnuna da işaret etti, eller, dizler ve ayak uçları. (Namaz kılarken) elbisemizle saçımızı (bozulmasın veya tozlanmasın diye) toplamaktan da nehyolundum." (*Buhârî*, "Ezân", 134).

⁴³ Bilindiği gibi tevhid kelimesinin ilk parçasında "Lâ ilâhe..." denilerek bütün batıl tanrılar reddedilir; onun ardından "illâ'llah" diye Allah'ın varlığı kabul ve ifade edilir. Bu beyitte Allah'ın varlığı ve birliğine inanmanın aynı zamanda başka batıl tanrılar reddetme manasını içine aldığı belirtiliyor. Burada Bedir veya Uhud günü Hz. Ali'nin kahramanlığı hakkında bir melek tarafından söylendiği nakledilen "Ali'den başka yiğit, Zülfikar'dan başka kılıç yok!" sözüne işaret edildiği de söylenebilir.

⁴⁴ "Fakirlik benim övüncümdür; ben onunla iftihar ederim" manasına gelen ve bazı Müslüman eserlerinde hadis olduğu rivayet edilen söz hatırlatılıyor. İbn Hacer bu sözün batıl ve "mevzu" (uydurma), İbn Teymiye de yalan olduğunu söylemiştir. (Aclûnî, 1418/1997: II/ 113).

⁴⁵ "...Allah İbrahim'i dost edindi." (Kur'an, Nisa Suresi, 4/ 125) mealindeki ayete dayanılarak Hz. İbrahim'e "Halil, Halîlullah, Halîlurrahman" denir. Şu mealdeki ayetten Hz. İbrahim'in babasının isminin Âzer ve putperest olduğu anlaşılmaktadır: "İbrahim babası Âzer'e 'Sen putları ilah mi ediniyorsun? Şüphesiz ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum' demişti." (Kur'an, Enam Suresi, 6/ 74). Bu beyitte, can Halîl'e, fakirlik ateşe, o ateşten kurtuluş, yakıcı şeyin gül bahçesi olmasına benzetilmiş; böylece atıldığı ateşin Hz. İbrahim için serin ve zararsız oluşu (Kur'an, Enbiya Suresi, 21/ 69) mucizesi hatırlatılmıştır.

⁴⁶ "Mansıb" kelimesinin ilk harfi çıkarıldığında geri kalan kısmı "nasab" (dert, zahmet), devlet'in sonu ise "let"(darp, dövmek)tir.

⁴⁷ Altın para manasındaki "dînâr"ın sonu, yani ikinci hecesi nâr, gümüş para demek olan "dirhem"nin sonu ise hem, yani üzüntü ve kederdir. Şüphesiz ki insanın ihtiyaçlarını temin etmek için çalışıp para kazanması ayıp ve günah değil; akıl ve İslam dininin gerektirdiği bir vazifedir. Burada şair, insanın ibadet, taat gibi aslı vazifelerini ihmal ederek bütün vakit ve kuvvetini altın ve gümüş (para- pul) kazanmaya harcamasının sonunda ateş ve keder olacağını belirtiyor.

70. Bu âlemin şekillerine ibretle bak! Hayal gölgesi (Karagöz oyunu) çadırının içinde geçen asker gibi gelir, gider...
71. Saç ve ben(düşkünlüğü)le peri gibi güzel namını perişan etme... Senin vücut ülkeni kâfire ait asker (ordu) gibi yakıp yıkmassın...⁴⁸
72. Akşam- sabah, ceylan gibi yalnızlığa alış (birlikte dostluk et)! Nefeslerinin güzel kokusu, keskin kokulu misk gibi yayılsın.
73. Pek yüksek gayret ile her zaman niyet halisliği, can kuşuna Hak yolunda kol-kanat gibi olur.
74. Eğer kusurları (günahları) çok örten Allah'ın senin kusurunu gizlemesini istersen, başkasının aybını daima peştemal gibi ört!
75. Çalış, gayretinin şua(ışık)ları herkese erişsin; doğu yönünün hükümdarı (olan güneş) gibi ışığını, parlaklığını her zerreye sal!
76. Aşk yolunun her adımda bin saman çöpü varken, gafil olma; düşmana cenkçi gibi gözünü aç!
77. Ey gönül, (kâinata) birlik gözüyle bak; âlem aynasının şeklini şaşı ve tek gözlü olan gibi iki görme!
78. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ailesi ve sahabelerinin sevgisi sana bedende can gibi olsun! Onun sünneti, en parlak delil gibi senin delilin (isbatın, tanığının) olsun.
79. Yüzünün kadehinin gülüşü, dostlarına hava kabarcıkları salsın. Ortaya çıkışının niteliği kırmızı içecek gibi (neşe verici) olsun.
80. Merhamet sütünü esirgeme ki Allah'ın bağışlamasını elde edesin. Herkese annenin çocuklarına olduğu gibi şefkatli, merhametli ol!
81. Cenab-ı Hak sana yardım etsin; dua(ları)n makbul olsun. Miğfer gibi mazlumu koru.
82. Sohbet, muhabbet meclisinde bulunan kimselere huyunu mum gibi yumuşak et. Ey gönül, mermer kayası gibi katı kalp(li) olma.
83. Şeklin, görünüşün, sana bakan kimseye hayır yüzünü belli etsin. Meclisin, demircinin oturup görüştüğü yer gibi kederli olmasın.
84. Âlem çocuğunun taşına meyve dolu dal gibi baş eğ. Kısacası senin (güzel) ahlâkını meyve gibi (etrafa) yaysınlar.
85. Pas dolu bedene devamlı riyazat⁴⁹ cilâsını çek. Bu (aslî) balçıktan olan yaratılış içinde şehvetle eşek gibi kalma!
86. Basireti fazla olan ve maneviyata değer veren gönül sahipleri, Dost yükünün şiddetinden dolayı inlemez; deve ve katır gibi kulluk yükünü çekerler.
87. Olgunluk iddiasını bırak; çok zalim ve çok bilgisiz ol! Ey gönül, emanet(i yüklenmek)ten dağlar gibi çekinme!⁵⁰
88. (İçkiyi bulduğu söylenen efsanevi hükümdar) Cem'in kadehi misali kalbini kin ve hileden temizle! (İnsanlar bezm, yani) yiyip içip sohbet etmek için oturdukları yerde senin övgünü şeker gibi içsinler.
89. Sen aşk potasında vücudunu (varlığını) eritip temizlediysen, ayağının toprağını taze sürme gibi sürme veya göz ilacı yaparlar.
90. Lâ ve illâ Zülfikar'ını cana nüsha (muska) yap! Nefsinin büyük yılanına karşı hançer gibi kan dökücü ol!

⁴⁸ Burada saç ve ben gibi güzellik unsurlarına kapılıp harama bakışın ve gayrı meşru fiilleri işlemenin insanın iyi adına zarar vereceği, o "afet"lerin inanan kişinin vücut ülkesini manen yakıp yıkmaması gerektiği belirtiliyor.

⁴⁹ Yiyip içmeyi azaltmak suretiyle nefsi terbiye etmek, zühd ve takva maksadıyla kanaatkârca yaşayış.

⁵⁰ Bu beyitte şu mealdeki ayet hatırlatılıyor: "Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler; ondan korktular. Onu insan yükledi. Şüphesiz ki insan çok zalim, çok bilgisizdir." (Kur'an, Ahzab Suresi, 33/ 72). Şair, "Çok zalim ve bilgisiz ol!" derken bu mealdeki ayete işaret ve İlahi emaneti yüklenmeyi tavsiye ediyor.

91. Cenab-ı Hakk'ı bazan açıkça, bazan gizlice anmak arkadaşın olsun. Gaflet, senin gözüne, harbe mensup kâfir gibi (uzak durulması, giderilmesi ve tesirsiz hâle getirilmesi gereken bir şey) olsun.
92. Çalış, seher vaktindeki ah (dua, tevbe ve istiğfar)⁵¹, gönül levhasına güzellik sayfası üstünde benler, bağırda dağlar (yanık yarası) gibi işlesin.
93. Hak yolunda gönülde canciğer arkadaşın, tevbe ve pişmanlıktır. Çok gayretli (aziz ve mukaddes bir şeye saldırıldığında dayanamayıp karşı koyma duygusu) olan arif gibi, Allah'tan başka bütün varlıklardan tevbe edici ol!
94. Sufi isen, vaktin oğlu (vakte göre hareket eden, her vakitte o zaman için en uygun ameli işleyen bir kişi) ol! Bu dünya hâlleri, tasavvufi bir yola girmiş ve yolda giden kimse için hep mahşer gibidir.
95. Ey gönül, başlangıçta ve sonda Hakk'ın kapısı herkesin isteğidir. Ey sultan, kimseye o kapı gibi bir sığınak ve mesken yoktur...
96. Sen bütün sırların toplandığı yer, feleğin pergelinin merkezisin. En büyük âlem gibi Hakk'ın çok büyük kitabısın...
97. Sidre⁵², levh⁵³, kalem⁵⁴, yüce arş sende var. Ey gönül, sen kendini bu pek küçük dünya gibi sanma!⁵⁵
98. Ey sultan, başını korur gibi sırrını sakla. Görünen şekil ve resimlerde sır (kelimesi), ser gibi yazılır...
99. Güneş gibi son makamın dördüncü gök olsun.⁵⁶ Pek küçük zerre gibi aşk ehlinin ayağının toprağı ol!
100. Ey Harîmî, aşk ehlinin meclisine sırdaş olan kimsenin her nefesi kibrî-i ahmer (simya ilminde toprağı altın yapmaya yarayan tesirli madde), her sözü cevher gibidir.

Sonuç

Kasidenin Allah'ı yüceltmek, başta Hz. Peygamber olmak üzere, dört halife, Abdülkâdir-i Geylânî, Muhyiddin İbnü'l-Arabî misali din ve tasavvuf büyüklerini, padişah, sadrazam, şeyhülislam vb. devlet adamlarını övmek, bir kimse veya topluluğu yermek gibi çeşitli maksatlarla yazılan bir nazım şekli olduğu malumdur. Muhataplarına dinî, ahlaki, sosyal ve siyasi konularda öğütler vermek, hayat tecrübelerini aktarıp yol göstermek isteyen şairlerin zaman zaman kaside biçimini de tercih ettikleri bilinmektedir. Büyüklü-küçüklü Türkçe manzum eserleri arasında kaside şeklinde ve nasihatname türünde bir şiiri bulunan edebî şahsiyetlerden biri de Harîmî'dir. Bu çalışmada söz konusu kasidenin "Harîmî" mahlasını seçmiş şairlerden hangisi tarafından meydana getirildiği araştırılmış; bazı delil ve ipuçlarına dayanılarak Bosnalı Ali bin Mustafa'nın (ö. 1598) eseri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Manzumenin başlığındaki "levâyih" (layihalar) kelimesi ile bazı beyitlerinde görülen "şehâ" (Ey şah!) hitabı, devrin sultanı için kaleme alınmış olduğu ihtimalini akla getirmektedir.

Bir kısım mutasavvıf şairlerin, galiba bir kimseyi yüzüne karşı övmenin, âlimlerin "ümerâ" (başkanlar, idareciler) yanına gitmeleri ve sultanın yakınında bulunmalarının mahzurları konularında rivayet edilen hadis yahut öğütlerin tesiriyle devlet adamları için methiye yazmadıkları, istenmesi hâlinde

⁵¹ Bir ayette şehirlerde günahlarının bağışlanmasını dileyen müminler övülmektedir. (Kur'an, Âl-i İmran Suresi, 3/ 17).

⁵² Göğün üstünde, yaratılmış olanın bilgisinin sona erdiği ve ötesinin İlâhi ilme havale edildiği bir makam.

⁵³ Levh veya levh-i mahfûz, Allah'ın takdir ettiği şeylerin yazılı olduğu manevi levha; her şey ve hadiseye dair İlâhi ilmin kayıtlı olduğu kitap. Kur'an'da kitâb, kitâb mübin, kitâb mestûr, ümmü'l-kitâb gibi isim ve tamlamalarla bahsedilir. (Daha fazla bilgi için bk. Yavuz 2003: 151).

⁵⁴ Ulûhiyet (ilahlık) âleminde her şey ve hadisenin kaydedilmesini sağlayan alet. (Daha fazla bilgi için bk. Yavuz 2001: 243-245).

⁵⁵ Hz. Ali'ye nisbet edilen divanda şu manaya gelen bir beyit vardır: "Sen kendinin küçük bir cisim olduğunu sanırsın. Hâlbuki şu büyük âlem sende dürülmüştür." (Ali bin Ebî Tâlib 1251/1835: 30).

⁵⁶ Eski astronomiye göre, güneşin yeri dördüncü kat göktür.

yahut bizzat gerekli gördükleri takdirde onlara İslami vecibeleri yerine getirmeyi, adaletli ve güzel ahlaklı olmayı telkin ettikleri bilinmektedir. Eğer başlığındaki “levâyih” (layihalar) ismi ve birkaç beytinde görülen “şehâ” hitabına dayanan tahminimiz doğruysa, âlim ve mutasavvıf bir şair olduğu bilinen Harîmî de devrin hükümdarına olgun bir insan, ibadet vazifelerini eda edici, iyi ahlâklı, faziletli bir Müslüman olma yolunda çeşitli tavsiyelerde bulunmuş demektir. Başka bir ifadeyle şair, sultanı övmek için bir kaside yazarak bazı İslami ve insani meziyetler yönünden Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali misali din büyüklerine benzetmemiş; sadakat, gayret, hayâ, cömertlik gibi güzel huylara sahip olmayı ona doğrudan telkini tercih etmiştir.

Dünyanın bir tarla, ahiretin harman, insanların gümüş ve altına benzer, bu geçici hayatın rüya gibi olduğunu belirterek sözlerine başlayan şair, muhatabına dinî, ahlaki, tasavvufî konularda birtakım tavsiyelerde bulunmuştur. Çeşitli bilgi dallarına ait eserler telif etme faaliyetleri yanında isteyen kişilere İslam’ın bilhassa “tasavvuf” adı verilen batını yönü konusunda rehberlik ettiği, bazı tarihî ve biyografik kaynaklardan öğrenilen Harîmî’nin bu manzumesi de ilim, irfan sahibi bir edebî şahsiyet olduğunu göstermektedir. Söz konusu kasidede dile getirilen fikir, tecrübe ve tavsiyelerin, ondan önceki ve sonraki çağlarda Celâleddîn-i Rûmî, Yunus Emre, Germiyanlı Şeyhî, Akşehirli Gubârî, Şeyh Galib, Mehmed Âkif, Necip Fazıl gibi başka âlim, mutasavvıf ve/ veya şairlerce de değişik şekillerde ifade edildiği bilinmektedir. Bundan dolayı aynı dinî, irfani kaynaklardan beslenen edebî şahsiyetlerin, dil, nazım şekli, şiir ölçüsü ve üslupları farklı olsa da kabul, tasvip ve telkin ettikleri manevi, ahlaki değerlerin büyük ölçüde ortaklık yahut benzerlik arz ettiği ileri sürülebilir.

Söz konusu bilgece manzumeyi sadece geçmiş zamanlardan çağımıza miras kalmış tarihî-edebî bir metin olarak değil, aynı zamanda İslami kaynaklara uygun bir erdemli hayat rehberi ve şahsi gelişim kılavuzu gibi okumak da mümkündür.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed (1418/ 1997). *Keşfü’l-hafâ ve müzîlû’l-ilbâs amme’s-tehere mine’l-ehâdîs alâ elsineti’n-nâs*, Beyrut.
- AKÇAY, Gülçiçek (2014). “Diyarbakırlı Halîlî ve Kasîde-i Pend-nâmesi”, *Alî Emîrî Hatırasına Uluslararası VIII. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu*, Diyarbakır, s. 1-14
- Alî bin Ebî Tâlib (1251/1835). *Dîvânü Seyyidînâ Alî bin Ebî Tâlib*, Bulak.
- Aşık Çelebi, *Tercüme-i Tıbre’l-Mesbûk fî Nasâyihî’l-Vüzerâ ve’l-Mülûk*, TBMM Ktp. 06 TBMM SS 249, vr. 67a-68b. (Ebussuud Efendi’nin şiiri).
- Bağdatlı İsmâil Paşa (1951-55). *Hediyyetü’l-ârifîn esmâ’ü’l-müellifîn ve âsârü’l-musannifîn*, I, nşr. Kilisli Muallim Rifat-İbnülemin Mahmud Kemal, II nşr. İbnülemin Mahmud Kemal- Avni Aktuç, İstanbul.
- BALIĆ, Smail (1992). *Das Unbekannte Bosnien*, Europas Brücke zur islamischen Welt, Böhlau Verlag Köln Weimar Wien.
- BANARLI, Nihad Sâmî (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Târîhi*. İstanbul Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- BROCKELMANN, Carl (1949). *Geschichte der arabischen Litteratur*, Leiden.
- Bursalı Mehmed Tâhir (1318/1901?). *Meşâyih-i Osmâniyyeden Sekiz Zâtın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul.
- Bursalı Mehmed Tâhir (1333-42/1915-1923). *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul.
- BÜLBÜL, Tuncay (2016). “Muhibbî’nin “Gibi” Redifli Gazeline Ebussuûd Efendi’nin Bilinmeyen Bir Naziresi”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 17, s. 1-12.
- CEYHAN, Âdem (2003). “Harîmî’nin Hz. Ali’den Kırk Vecize Tercümesi”, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 45-58.
- CEYHAN, Âdem v. dğr. (2021). “Harîmî’nin Kırk Arapça Bilgece Sözün Tercümesinden İbarettir Bir

- Eseri: Çihil (Kelimât-ı) Hikmet”, *ESTAD- Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 1 Şubat, c. 4, Sayı 1, s. 222-251.
- ÇALKA, Mehmet Sait (2007). *Mustafa Safî Efendî ve Gülşen-i Pend Mesnevisi*, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniv. S.B.E., Manisa.
- DENİZ, Sebahat (2021). *Muhibbî Kanûnî Sultan Süleyman*. İdeal Kültür Yayıncılık İstanbul.
- ENÜŞE, Hasan (1383/2004). *Dânişnâme-i Edeb-i Fârisi, Edeb-i Fârisi Der-Anatoli ve Balkan* (1383). Tahran, c.6.
- ERSOY, Ersen v. dğr. (2017). *Hoca Dehhânî Divanı*, Ankara TÜBA Yayınları.
- Harîmî, *Tercüme-i Kasîde-i Rûhâniyye*, Nuruosmaniye Yazma Eser Ktp. nr. 4024, vr. 40b-45b.
- Harîmî, “Çarh” redifli kaside, Berlin Devlet Ktp. Ms. or. quart 1988, vr. 479b-480a.
- İnehânzâde Mehmet Nâil (1949). *Tuhfe-i Nâilî*, I-II, Divan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri.
- İPEKTEN, Halûk (1988). v. dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- İSEN, Mustafa (2020). *Usûlî Dîvânı*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.
- KAPLAN v. dğr. (2009). “Germiyanlı Yetîmî ve ‘İbret-nâmesi”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/2 Winter, s. 672-689.
- KASUMOVIĆ, Ismet (1987). *Filozofsko- Sufijska- Učenja Ali- Dede Bošnjaka* Doktorska didertacija, Sarajevo.
- KASUMOVIĆ, Ismet (1994). *Ali- Dede Bošnjak- I Njegova, Filozofijsko- Sufijska- Misao*, Sarajevo.
- Kâtib Çelebi (1286-87/1869-70). *Fezleke-i Kâtib Çelebi*, I-II.
- Kâtib Çelebi (1360-62/1941-43), *Keşfü’z-zunûn ‘an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn*, nşr.
- Kilisli Muallim Rifat- Şerefeddin Yaltkaya, I-II, İstanbul.
- KAYA, Hasan (2013). “Divan Şiirinde Harf ve Kelime Oyunlarına Dair Bir Tasnif Denemesi”, *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 48, Sayı 48, s. 71-114.
- Köprülüzâde Mehmed Fuad (1926). “Selçûkîler Devrinde Anadolu Şairleri Hoca Dehhânî”, *Hayat*, 2 Kânûn-ı Evvel, Sayı 1, s. 4-5.
- Mehmed Süreyyâ (1308-15/1891-98). *Sicill-i Osmanî yâhud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, I-IV, İstanbul.
- Mevlâna (1995). *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, Gözden geçiren Abdülbaki Gölpınarlı. İstanbul: Milli Eğitim Balanlığı Yay.
- Muhammed Emîn el-Muhibbî (1284/1868). *Hulâsatü’l-eser fî (terâcimi) a ‘yâni’l-karni’l-hâdî ‘aşer*, nşr. Mustafa Vehbî, Kahire, I-IV.
- Münîrî-i Belgrâdî, *Silsiletü’l-mukarrebîn ve Menâkıbü’l-müttakîn*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Şehid Ali Paşa Bölümü. nr. 2819.
- Nev’îzâde Atâyî (2017). *Hadâiku’l-Hakâ’ik fî Tekmileti’ş-Şakâ’ik*, haz. Suat Donuk, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul.
- Ömer bin Mezîd (1982). *Mecmû’atü’n-nezâ’ir*, haz. Mustafa Canpolat, Ankara.
- ÖZTÜRK, Şeyda (2019). “Rûh-ı Nâtika Üzerine Yazılmış Bir Tasavvufî Manzume ve Ali Dede Bosnevî’ye Âidiyeti Mes’elesî”, *Turkish Academic Research Review TARR Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 31 Aralık, s. 475-503.
- POPOVIC, Alexandre (tr.) Asma Rashid (1418/ 1997). “The Muslim Culture in The Balkans (16th-18th Centuries)”, *Islamic Studies* 36/ 2-3, Islamabad, s. 177-190.
- The Encyclopaedia of Islam*, Three, 2011/ 4, Leiden 2011.
- TİMURTAŞ, Faruk K. (1980). *Şeyhî ve Husrev ü Şîrin’i*, İstanbul Üniversitesi Yay.
- TULUM, Mertol vd. (hzl.) (1977). *Nev’î, Divan*, İstanbul, İÜ Edebiyat Fakültesi Yay.

- TÜRKMEN, Nihal Çağman (2019). *Ali Dede Bosnevî, Hayatı, Eserleri ve Fezâ'ilü'l-cihâd'ı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Yüksek lisans tezi.
- ÜNLÜ, Osman (2011). “Hoşca Bak Zâtına kim/ Âlem-i Kübrâsın Sen” Nazire Geleneği İçinde Şeyh Gâlib'in Meşhur Şiiri”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, Sayı 2, s. 236-253.
- YAVUZ, Kemal v.dğr. (2016). *Muhibbî Dîvânı, Bütün Şiirleri*, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.
- YAVUZ, Yunus Şevki (2001). “Kalem”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, C. 24, s. 243-245.
- YAVUZ, Yunus Şevki (2003). “Levh-i Mahfûz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, C. 27, s. 151.